

УДК 336.22

Білоцерківець В. В.

*д.е.н., проф. кафедри політичної економії,
Національна металургійна академія України, м. Дніпропетровськ*

РОЛЬ ПОДАТКОВОЇ ТА ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ: ТАКСОНОМІЧНИЙ РАКУРС

Статтю присвячено дослідженню фіскальної та податкової політики у таксономічному ракурсі, визначенню на базі застосування холістичного підходу основних критеріїв розрізнення податкової політики як складової частини фіскальної політики. Виокремлено та показано відмінності між податковою політикою у широкому розумінні, податковою політикою у вузькому розумінні та таксаційною податковою політикою. Запропоновано поліваріативну класифікацію податків відповідно до окремих атрибутів: об'єктного, формального, розпорядження, динаміки, правового, цільового.

Ключові слова: фіскальна політика, податкова політика, національна економіка, холістичний підхід, класифікація податків.

Постановка проблеми. Холістичний характер фіскальної політики як в певній мірі цілісного самостійного явища, стає об'єктивною передумовою, що заперечує механіцизм у використанні аналітичних методів дослідження. Він визначає неможливість розгляду її компонентів як цілком незалежних, самодостатніх, замкнених на себе утворень. Холістичність фіскальної політики диктує необхідність сприйняття її податкової складової та політики державних видатків виключно як внутрішньо взаємозалежних частин єдиного цілого, належне розуміння кожної з яких недосягне за повного абстрагування від розуміння іншої. Тож наукове дослідження фіскальної політики має базуватись на принципах прозорого, але ніяк не штучного відокремлення її складових. Лише таке розуміння сутності фіскальної політики та обмеженості наявного аналітичного апарату стає передумовою більш глибокого сприйняття найбільш узагальнених утворень в її складі, і, насамперед, податкової політики, розуміння їх ролі в забезпеченні розвитку національної економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми змістовного співвідношення податкової політики і фіскальної політики, їх ролі у забезпеченні

форсованого розвитку національної економіки в умовах глобалізаційних перетворень є надзвичайно актуальними. Як тотожні поняття фіскальна політика та податкова політика можуть розглядатися лише у побутовому змісті, у науковому ж розумінні ці поняття є далеко не ідентичними й охоплюють досить відмінні сукупності явищ. Водночас щодо конкретного співвідношення між фіскальною та податковою політикою, їх змістовного наповнення у сучасній економічній науці продовжується гострий дискурс, сформувалась низка оригінальних та взаємно суперечливих підходів. На особливу увагу заслуговують розробки таких видатних дослідників у галузі фінансів, оподаткування та економічної теорії, як Б. Болдирьов, Л. Павлова, В. Суторміна [1], В. Вишневський, Т. Єфименко, А. І. Мярковський, В. М. Опарін [2], А. Загородній, Г. Вознюк [3], А. Ковальова [4], С. Л. Брю, К. Р. Макконнел [5], П. Самуельсон [6], В. Шовкун [7]. Втім, пошук чітких критеріїв виокремлення податкової політики як частини фіскальної політики й надалі залишається у полі актуальних питань сучасної економічної науки, додаткових досліджень потребує й проблематика таксономії змістовного наповнення податкової політики.

Формування цілей статті. Метою статті виступає дослідження ролі фіскальної політики та податкової політики у забезпеченні розвитку національної економіки, визначення критеріїв розрізнення податкової політики як складової частини фіскальної політики, виявлення її основних компонентів та аналіз альтернативних підходів до їх таксономії.

Виклад основного матеріалу. Розуміння податкової політики виключно як частини фіскальної політики з теоретичної точки зору представляється дещо некоректним. Швидше варто розглядати змістовне навантаження цих понять як певних сукупностей державних заходів, що охоплюють не цілком збіжні поміж собою області. Тобто область податкової політики не є окремим випадком фіскальної політики, а існує лише певна площа перетинання, де змістовне наповнення фіскальної та податкової політики збігаються. Подібне розрізнення цих понять видається більш чітким.

Дійсно, звертаючись до податкової політики як складової частини фіскальної слід припустити, що її зміст охоплює лише сукупність тих процесів або явищ, яким притаманною є властивість таксації. Ігнорування цієї властивості, що визначає входження того чи іншого явища або процесу податкового характеру в поняття фіскальної політики, однозначно приводить не стільки до деформації, скільки до фальсифікації самого розуміння сутності фіскальної політики як явища, що має

холістичну природу. Таке твердження пояснюється тим, що за таких умов порушується основний принцип виділення того чи іншого явища як цілісної сукупності, якій притаманні певні властивості, завдяки яким вона виступає як організована сукупність.

Існування такої різниці між поняттями фіскальної та податкової політики обумовлює поділ надалі понять податкової політики в широкому розумінні (ППШ) та у вузькому розумінні (ППВ) – як сукупності елементів податкової політики в широкому змісті, яким притаманна властивість таксації та водночас вони є елементами фіскальної політики, тобто елементи області перетинання T_f (рис. 1). Відповідно до цього заходи, завдяки яким бюджет отримує платежі за використання природних ресурсів чи плату за землю є часткою ППШ, але не часткою ППВ. Крім того, так як частина елементів таксаційного компонента фіскальної політики не являються одночасно частиною ППШ (область F_t), варто ввести поняття таксаційної податкової політики (ППТ), яка буде включати до себе елементи областей T_f та F_t . Прикладом вилучень, що будуть одержуватись шляхом застосування заходів, що є елементами ППТ, але не входять до складу, ППШ виступають надходження від емісійного податку.

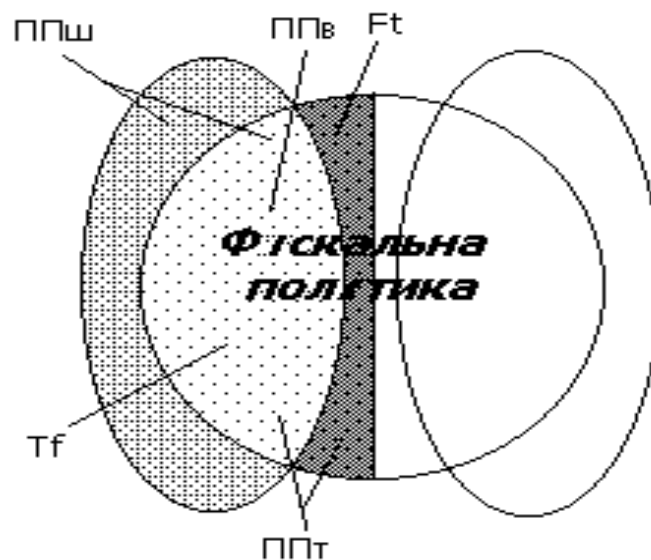

Рис. 1. Співвідношення між фіскальною політикою, ППШ, ППВ та ППТ

Звідси, межі податкової політики є межі ППШ, ППВ і ППТ (схематичне представлення співвідношень між їх змістовним наповненням наведено у табл. 1 як певних нетотожних один одному (втім, кількісна тотожність може виступати тут як окремий випадок) сукупностей елементів і різнорівневих зв'язків поміж ними.

Таблиця 1

Співвідношення між ППш, ППв і ППт

Елементи	Податкова політика		
	ППш	ППв	ППт
Платежі за користування надрами	+	-	-
Податок на додану вартість	+	+	+
Ліцензії на підприємницьку та професійну діяльність	+	-	-
Ввізне мито	+	част.	част.
Податок на прибуток підприємств	+	+	+
Плата за землю	+	-	-
Інфляційний податок	-	-	-
Емісійний податок (сеньйораж)	-	-	+
Державна зовнішня позика фіскальної природи	-	-	+
Державна зовнішня позика нефіскальної природи	-	-	-

Сутність будь-якої податкової політики визначає її конкретне елементне податкове наповнення. Незважаючи на множинність варіацій реалізації останнього, у кожній із них можна виділити типові елементи, що дозволяє провести класифікацію податків. У зв'язку з багатобічністю та багатоаспектністю проявів кожного з податків їх класифікація на підставі лише одного з притаманних їм атрибутів представляється не цілком доречною. Тому має застосовуватися ціла група класифікацій відповідно до окремих ознак: об'єктної, формальної, розпорядження, динаміки, правової, цільової. Можливі й інші варіанти класифікації [1,2,3].

За об'єктною ознакою (що і в який спосіб виступає об'єктом оподаткування) можливим є поділ податків на майнові, прибуткові та на споживання. Такий розподіл, в певному розумінні, орієнтований на поверхневі прояви внутрішніх якостей податків (формальні податкові джерела). Проте, незважаючи на акцентування уваги на номінальних, а не реальних об'єктах оподаткування (реально платник податків, будь-то податок на майно, на споживання чи прибуток, може виплачувати та виплачує податкові суми тільки зі свого поточного, минулого чи майбутнього доходу), цей поділ є безперечно вагомою підмогою в справі диференціації ролі елементів податкової політики в процесі забезпечення форсованого розвитку національної економіки.

Класифікація податків за ознакою форми сплати розглядає прямі (зв'язок між інститутами, номінально на користь якого вилучається податок та реальним платником має безпосередній характер) та непрямі (зв'язок між одержувачем і реальним платником виступає в опосередкованому через номінального платника вигляді) податки. На сучасний момент поділ за цією ознакою (якщо розглядати елементи ППт

як окремі податки (ПДВ, акциз, прибутковий тощо)) носить досить умовний характер, межа між непрямим і прямим характером оподаткування все більш стирається. Так податок на додану вартість чи його аналог в США – податок з продажу, що мають виразно непрямий характер, в умовах жорсткої конкуренції (та й не лише в цих умовах [8]) часом далеко не повністю перекладаються на кінцевих споживачів і частково виплачуються за кошт самого виробника [7]. Водночас, прямі податки, такі, приміром, як податок на прибуток, часто і в значній мірі переносяться корпораційними структурами, що монополізують ринок на кінцевих споживачів продукції.

Класифікація за ознакою розпорядження (який інститут має право здійснювати ту чи іншу форму оподаткування певного об'єкта і/або розпоряджатися отриманими коштами) виділяє міждержавні (на зразок податкових платежів, що направляються до спільного бюджету країн Європейського Союзу), загальнодержавні, регіональні і місцеві податки. Поділ за цією ознакою дозволяє чітко провести межу між видами податків у рамках ППШ і ППВ (відносно ППТ ця межа трохи деформується присутністю елементів, точне визначення розподілу яких за видами податків представляється доволі складним, а за певних умов, що є досить поширеними в економіках, що розвиваються, та транзитивних економіках, носить цілком аморфний характер [9]). Водночас, будучи цілком об'єктивним на візуальному рівні, такий поділ носить поверхневий характер та майже не має яких-небудь глибинних, сутнісних основ, а тому є дещо суб'єктивним.

Відповідно до критерію динаміки можна провести таксономію податків за ступенем коливань частки податкових вилучень у сукупному розмірі оподаткованого об'єкта залежно від збільшення чи зменшення останнього. За цим критерієм можна виділити: а) прогресивні; б) пропорційні; в) регресивні податки, а також групу їхніх комбінацій (пропорційно-прогресивні, прогресивно-пропорційні, пропорційно-регресивні тощо). Така класифікація є актуальною характер як для ППШ, так і для ППВ та ППТ.

Водночас, існують певні ускладнення щодо визначення реального платника, які порушують питання про адекватність механічного віднесення того чи іншого податку до певної групи динаміки. Наслідком цього є існування численних поглядів щодо критеріїв розмежування податків за ознакою динаміки з одного боку та чисто формальне розмежування з іншого.

Класифікація, заснована на правовій ознаці, дозволяє виокремити у податках дві основні групи, виділені відповідно до критерію правової закріпленості (як законними, так і підзаконними нормативними актами) податку в законодавстві країни, і, відповідно

цьому, кожний податок є або легітимним, або нелегітимним. Подібна класифікація має місце тільки в рамках ППт, бо елементами ППш і ППв є тільки податки, що мають легітимний характер.

Цільова класифікація податків припускає наявність як податків стягнутих із заздалегідь визначеною конкретною метою свого використання (таргетовані чи, інакше, цільові або специфічні), так і податків, напрямки використання котрих заздалегідь не визначені (нетаргетовані або загальні). Така класифікація можлива тільки в рамках ППш, оскільки в поняття ППв і ППт таргетовані податки не входять.

Класифікація, розмежування податків за рядом властивих їм ознак, хоч має обмежений, в якійсь мірі механічно-формальний характер, все ж дозволяють провести певне упорядкування елементів податкової політики (ПП), їх групування. Це ж, у свою чергу, надає можливість у процесі подальшого дослідження сутності податкової політики і механізмів її впливу на процеси форсованого розвитку національної економіки оперувати вже не з окремими елементами, властивості яких одиничні і носять звичайно унікальний характер, а з цілими групами елементів, виділених за критерієм притаманності їм певної ознаки, властивості якої можна з достатніми підставами вважати уніфікованими для всієї групи.

Подібний підхід, заснований на тривіальних операціях комбінаторики дозволяє значно скоротити надмірний обсяг оброблюваної інформації і полегшити аналіз податкової політики, механізмів впливу її на розвиток національного виробництва.

Холістичний підхід до розуміння фіскальної політики, не заперечуючи її цілісного характеру як самостійного явища та її складової частини (ППт) надає можливість розглянути індивідуальні механізми впливу на розвиток національної економіки окремих податків та згрупованих за певними ознаками їх сукупностей як елементів цілого.

Різні ознаки групування (властивості) мають різну значимість (ця значимість може коливатися як у часовому, так і просторово-регіональному вимірі) як детермінанти ступеня впливу на національне товарне виробництво тієї чи іншої сукупності податків, що обумовлено низкою об'єктивних і суб'єктивних обставин. Нерівнозначність ваг окремих властивостей податків щодо цього впливу приводить до висновку про необхідність диференційованого підходу до їх розгляду з можливим виключенням найменш значущих з їх числа.

У результаті, в якості значимих властивостей, за аналогією з попередньо розглянутими таксономічними ознаками складових податкової політики, можна виокремити наступні властивості:

- 1) об'єкта (майновий, дохідний, споживання);
- 2) форми (пряма, непряма);
- 3) розпорядження (міждержавний, державний, регіональний, місцевий);
- 4) правового оформлення (легітимний, нелегітимний);
- 5) динаміки (прогресивний, пропорційний, регресивний, що мають виділятися, відповідно до значення коефіцієнта еластичності).

Шоста властивість – «мети» не розглядається в даному ракурсі, оскільки така властивість відсутня в рамках ППт. Потрібно зауважити, що п'ята властивість (динаміки) має місце виключно стосовно певних сукупностей елементів ППт, об'єднаних між собою низкою зв'язків. Для окремих елементів податкової політики вона не притаманна.

Водночас, досить логічним виглядає перетворення властивостей, для частини з яких характерною є деяка множинність можливих значень, у властивості бінарного порядку, тобто властивості, для відображення яких необхідною і достатньою умовою є використання двійкової системи числення. Тоді сукупність таких бінарних властивостей, утворених із однієї значимої унікальної властивості буде виступати як група властивостей.

При цьому немає жодного елемента ППт, для якого не було б вірно визначальне твердження, що кожен елемент має кількість бінарних властивостей тотожне числу груп останніх, причому одну і тільки одну властивість із кожної групи.

Висновки. Отже, дослідження ролі податкової політики як складової фіскальної політики у забезпеченні розвитку національної економіки має базуватись на фіксації відмінностей між податковою політикою у широкому розумінні, податковою політикою у вузькому розумінні та таксаційною податковою політикою. Саме на цій основі має відбуватись формування таксономічного ряду елементів податкової політики. Подальші наукові розвідки у цьому напрямку мають конкретизувати механізми поліінструментального впливу податкової політики на розвиток національної економіки в умовах глобалізаційних перетворень, визначити перелік заходів в її межах, що мають забезпечити її форсоване піднесення.

Список використаної літератури

1. Болдырев Б. Г. Финансы капитализма / Б. Г. Болдырев, Л. П. Павлова, Л. П. Окунева, Л. А. Дробозина, В. Н. Сутормина и др. / Под ред. Болдырева Б. Г. – М.: Финансы и статистика, 1990. – 384 с.
2. Фінанси. Бюджет. Податки: національна та міжнародна термінологія: у 3 т. / за ред. Т. І. Єфименко, А. І. Мярковського. – К.: ДННУ «Акад. фін. управління», – Т. 3. – 2013. – 672 с.
3. Загородній А. Г. Словник податкових термінів / А. Г. Загородній., Г. Л. Вознюк // Фінанси України. – № 6. – 1996.
4. Финансы / Под ред. Ковалевой А. М. – М.: Финансы и статистика, 1997. – 336 с.
5. Макконнел К. Р. Экономикс: принципы, проблемы и политика: Пер. с англ. 11-го изд. / К. Р. Макконнел, С. Л. Брю. – К.: Хагар-Демос, 1993. – 785 с.
6. Самуельсон П. Економіка: Пер. з англ. / П. Самуельсон. – Львів: Світ, 1993.
7. Шовкун В. Финансовая система страны: состояние и направления реформирования / В. Шовкун // Экономика Украины. – 1995. – № 5. – С. 3-11.
8. Болотин В. НДС: преодоление иррационального / В. Болотин // РЭЖ. – 1994. – С. 25-28.
9. Белоусов Д. Монетарные и немонетарные факторы инфляции в российской экономике в 1992-1994 гг. / Д. Белоусов, А. Клепач // Вопросы экономики. – 1995. – № 3. – С. 54-62.

БЕЛОЦЕРКОВЕЦ В. В. РОЛЬ НАЛОГОВОЙ И ФИСКАЛЬНОЙ ПОЛИТИКИ В ОБЕСПЕЧЕНИИ РАЗВИТИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ: ТАКСОНОМИЧЕСКИЙ РАКУРС

Статья посвящена исследованию фискальной и налоговой политики в таксономическом ракурсе, определению на базе использования холистического подхода основных критериев выявления налоговой политики как составной части фискальной политики. Выделено и показано отличия между налоговой политикой в широком смысле, налоговой политикой в узком смысле и таксационной налоговой политикой. Предложено поливариативную классификацию налогов относительно отдельных атрибутов: объектного, формального, распоряжения, динамики, правового, целевого.

Ключевые слова: фискальная политика, налоговая политика, национальная экономика, холистичный подход, классификация налогов.

BILOTSERKIVETS V. V. A ROLE OF TAX AND FISCAL POLICY IS IN PROVIDING OF DEVELOPMENT OF NATIONAL ECONOMY: TAXONOMICAL FORESHORTENING

The article discusses problems research of fiscal and tax policy in the taxonomical context, determination on the base of application of holistic method approach of basic criteria of distinction of tax policy as component part of fiscal policy. Differences are distinguished and shown between a tax policy in the wide understanding, a tax policy in the narrow understanding and fixing tax policy. Variation classification of taxes is shown in accordance with separate attributes: objective, formal, order, dynamics, legal, having a special purpose.

Keywords: fiscal policy, tax policy, national economy, holistic method, classification of taxes.